

KO'PKARI SPORT TURINING TARIXIY AHAMIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada "Ko'pkari sport turining tarixiy ahamiyati" mavzusiga bag'ishlangan bo'lib, milliy sportimizning qadimiy ildizlari, rivojlanish bosqichlari va bugungi kungacha yetib kelgan madaniy merosi tahlil qilinadi. Ko'pkari – o'zbek xalqining jasorat, epchillik, jamoaviylik va raqobat ruhini aks ettiruvchi milliy o'yinlardan biridir. Mazkur tatqiqotdada ko'pkari sportining ijtimoiy va madaniy hayotdagi o'rni, xalq orasida qanday ahamiyat kasb etgani, shuningdek, uning turli davrlardagi o'zgarishlari yoritilgan. Shuningdek, ko'pkarining yosh avlod tarbiyasida tutgan o'rni, jismoniy va ma'naviy rivojga qo'shayotgan hissasi ham ko'rib chiqilgan. Mazkur mavzu milliy qadriyatlarimizni chuqur anglash va ularni asrashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Ko'pkari, uloq, ot sporti, O'rta Osiyo, an'anaviy o'yinlar, madaniy meros, tojiklar, Mahmud Koshg'ariy, F. Nazarov.

HISTORICAL SIGNIFICANCE OF MULTI-SPORT

Annotation. This article is devoted to the topic "The historical significance of the sport of Kopkari", and analyzes the ancient roots, stages of development and the cultural heritage of our national sport that has survived to this day. Kopkari is one of the national games that reflects the courage, dexterity, teamwork and competitive spirit of the Uzbek people. This study highlights the role of Kopkari in social and cultural life, the importance it has acquired among the people, as well as its changes in different periods. The role of Kopkari in the upbringing of the younger generation, its contribution to physical and spiritual development are also considered. This topic serves to deepen our understanding of national values and their preservation.

Key words: Kopkari, uloq, equestrian sport, Central Asia, traditional games, cultural heritage, Tajiks, Mahmud Kashgari, F. Nazarov.

ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ МНОГООБОРЬЯ

Аннотация. Статья посвящена теме «Историческое значение спорта Копкари», анализируются древние корни, этапы развития и культурное наследие нашего национального вида спорта, сохранившееся до наших дней. Копкари — одна из национальных игр, отражающая мужество, ловкость, командную работу и соревновательный дух узбекского народа. В этом исследовании освещается роль Копкари в общественной и культурной жизни, значение, которое она приобрела среди народа, а также ее изменения в разные периоды. Также рассматривается роль Копкари в воспитании подрастающего поколения, ее вклад в физическое и духовное развитие. Данная тема служит углублению нашего понимания национальных ценностей и их сохранению.

Ключевые слова: Копкари, улоқ, конный спорт, Центральная Азия, традиционные игры, культурное наследие, таджики, Махмуд Кашгарӣ, Ф. Назаров.

Kirish (Introduction). Ko'pkari o'yini bugungi kunda Qozog'iston, Qirg'iziston, O'zbekiston, Tojikiston va Afg'onistonda keng tarqalgan milliy sport turlaridan biri sanaladi. Ushbu o'yin nafaqat erkaklarning jismoniy kuch-qudratini, balki chavandozlik va epchillik mahoratini ham sinovdan o'tkazuvchi qadimiy musobaqa hisoblanadi. Ming yillardan beri ot o'yinlarining eng ommabop shakllaridan biri bo'lib kelgan ko'pkari, ayniqsa, o'zbeklar orasida ajralmas milliy an'anaga aylangan. Har bir mintaqada bu o'yin turlicha nomlanadi. Masalan, o'zbeklar orasida u "ko'pkari" yoki "uloq" deb ataladi, qirg'izlarda esa "ko'kbo'ru" nomi bilan

mashhur. Qozoqlar bu o'yinni "ko'kpar tortu", tojiklar va afg'on o'zbeklari esa "bo'zkashi" deb atashadi. Shuningdek, Oltoy turkiy xalqlari va qirg'izlarda ushbu o'yinda ishtirok etuvchilarni "bo'rilar" deb atashgan. Shimoliy Qirg'iziston hududida esa ushbu milliy sport "uloq tortish" nomi bilan yuritilib, ishtirokchilarga "uloqchilar" deyiladi. Ayrim tadqiqotchilar esa "ko'kpar" so'zining kelib chiqishini "ko'k pari" iborasidan hosil bo'lgan deb hisoblaydilar, bu esa o'yinning qadimiy e'tiqodlar bilan bog'liq bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Ko'pkari nafaqat sport turi, balki jamoaviy ruh, mardlik, jasorat va o'zaro hamjihatlikni tarbiyalaydigan qadimiy meros sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu o'yin nafaqat O'rta Osiyoda, balki butun turkiy dunyoda chavandozlik san'atining o'ziga xos timsoli sifatida qadrlanadi. "Ko'pkari" va "uloq" so'zlari Markaziy Osiyo xalqlarining milliy ot sporti o'yinini ifodalovchi atamalar bo'lib, ular bir-biriga ma'nodosh hisoblanadi. "Ko'pkari" so'zi ikki qismdan iborat: "Ko'p" – turkiy tillarda "ko'pchilik, omma" ma'nosini anglatadi. "Kari" (forscha "kor") – "ish, mehnat, harakat" degan ma'noga ega[1;-46].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Qadimiy yozma manbalardan biri "Avesto"da ham chavandozlik san'ati va otga bo'lgan e'tibor o'z ifodasini topgan. Bu manbada qora tulporni jilovlagan Siyovush obrazi "Aspa-barak" nomi bilan mashhur bo'lib, qadimgi Xorazm tilida "otliq chavandoz" degan ma'noni anglatgani ta'kidlanadi. Shuningdek, "Avesto"da quyosh xudosi Mitraga bag'ishlangan qasida ham tilga olinib, to'rt oppoq tulpor abadiy va uchqur arg'umolarning aravaga qo'shilgani haqida yozilgan. Bu esa otlarning nafaqat yer yuzidagi hayotda, balki diniy e'tiqodlarda ham muhim o'rin tutganini ko'rsatadi. Ot faqatgina janglarda emas, balki xalq o'yinlari va turli marosimlarda ham muhim rol o'ynagan. Mahmud Koshg'ariy davrida ot poygasi va o'q otish musobaqalari keng tarqalgan bo'lib, ular xalq o'yinlarining ajralmas qismi hisoblangan. Mahmud Koshg'ariy o'z asarida bu o'yinlarning qoidalari va garov tizimi haqida yozib, ot poygalarining muhimligini ta'kidlaydi. Bunday musobaqalar o'z nafaqat transport vositasi yoki jangovar kuch sifatida, balki ijtimoiy hayotning markaziy qismi sifatida ham ko'rsatadi[2;-22].

Chavandozlik madaniyati turkiy xalq og'zaki ijodida ham keng yoritilgan. Masalan, "Alpomish" dostonida otning qadr-qimmat, chavandozlik san'ati, poygalar va uluq-ko'pkari kabi o'yinlarning tasviri uchraydi. Alpomishning Boychibor nomli oti dostonning markaziy obrazlaridan biri sifatida gavdalanadi. Bu esa otning nafaqat hayotiy, balki ramziy ahamiyatga egaligini ham bildiradi. Shuningdek, Abulqosim Firdavsiy qalamiga mansub "Shohnoma" dostonida ham ot bilan bog'liq odatlar va an'analar haqida qimmatli ma'lumotlar berilgan. Shundan kelib chiqadiki, ot o'yinlari va ot bilan bog'liq urf-odatlarining ildizlari juda qadimgi davrlarga borib taqaladi. Turkiy xalqlarda ot murod timsoli sifatida qaralgan. Rivoyatlarga ko'ra, ot Yaratuvchidan har kuni qirqta rizq so'rab, shundan o'ttiz to'qqiztasini o'z egasiga, bittasini o'ziga tilagan. Shu sababli, ot boqadigan oilalarda qut-baraka bo'lishiga ishonishgan. Bu e'tiqodlar va urf-odatlar ming yillar davomida turkiy xalqlarning madaniy va ijtimoiy hayotida chuqur ildiz otgan bo'lib, hozirga qadar saqlanib kelmoqda[6; 238-248-b].

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Markaziy Osiyo xalqlari tarixan otga alohida e'tibor berib kelgan. Farzandlarni uch yoshidan boshlab ot minishga o'rgatish odati bu hududda chavandozlik madaniyati qanchalik yuqori darajaga yetganini ko'rsatadi. Turk xalqlari urf-odatlarini o'rganib chiqqan A.A. Divayev qirg'izlarning aza marosimlari haqidagi tadqiqotlarida ham ot bilan bog'liq qadimiy marosimlar haqida ma'lumot beradi. Ushbu odatlar XX asrga qadar saqlanib kelgan bo'lib, G.N. Simakov va Valijon xo'ja Yuldashevning izlanishlarida ham bu an'analar qayd etilgan. Masalan, 1980-yilda Qirg'izistonning Olabuqa tumani, Shokaptar qishlog'ida yashovchi Turdiali polvon oilasida ota vafotidan bir yil o'tib, "yil oshi" marosimi o'tkazilgan. Ushbu marosim doirasida katta dasturxon yozilib, butun el uchun osh tarqatilgan, shuningdek, an'anaviy ommaviy ot poygasi uyushtirilgan. Poyga masofasi 20 km qilib belgilangan. Shohimardon Ibrohimovning kuzatuvlariga ko'ra, qirg'izlar o'z otlariga juda katta mehr va g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lishgan. Sakkiz kunlik tayyorgarlik davomida otlarga suv berilmay, faqat sut ichirilgan, shuningdek, ularning ko'z tegishidan saqlash maqsadida bo'yinlariga boyo'g'li patlari yoki mullalar tomonidan berilgan tumanlar bog'langan. Ba'zan ot

egallari tun bo'yi otlarini nazorat qilib, ularning to'liq tayyor ekanligiga ishonch hosil qilishgan. Poyga kuni ertalab maxsus otliq kishi barcha ot egalariga musobaqaga borish vaqti kelganini e'lon qilgan. Musobaqaning boshlang'ich nuqtasi 30-40 verst (1 verst 1.066 kmga teng) uzoqlikda joylashgan bo'lib, otlar bir joyga yig'ilgach, poyga boshlangan[3;1-4-b].

Poygani tomosha qilish uchun minglab odamlar to'plangan, va ular otlarning kelishini intiqlik bilan kutishgan. Chang-to'zon ko'tarilishi bilan odamlar g'olib otni aniqlashga harakat qilib, bahslarga kirishgan. Nihoyat, poygachilar kelgach, hamma ularni olqish bilan kutib olgan. Ot ustida o'tirgan bolalar g'olib bo'lish uchun bor kuchi bilan harakat qilgan, yonida borayotgan chavandozlar esa otlarning tezligini oshirish uchun ularni qamchi bilan urgan. Ba'zi bolalar esa musobaqa chog'ida ot ustidan tushib ketib, hatto hayotdan ko'z yumgan holatlar ham kuzatilgan. Ibrohimov o'z kuzatuvlarida shunday bir holatni qayd etgan: otasidan qarz olib, musobaqaga ot qo'ygan bir yigitning oti g'alaba qozongan, biroq chavandozi halok bo'lgan. Shunga qaramay, otning g'alabasi tan olingan va unga berilgan sovrinlar – bitta tuya, ikkita kysrak, bitta buqa va 15 ta qo'y – chavandozning otasiga topshirilgan. Biroq, marhumning otasi sovrinni kam deb hisoblab, kattaroq tovon talab qilgan va bu masala katta sulh yig'ilishida muhokama qilingan. Bunday an'anaviy marosimlar haqida yana bir muhim ma'lumotni rus sayyohi Filipp Nazarov yozib qoldirgan[5;-16].

U Qirg'izistonda o'tkazilgan bir "yil oshi" marosimida 80 ta ot va 60 ta qo'y qurbonlik qilinganiga guvoh bo'lgan. Bu marosimning asosiy qismi ot poygasi bo'lib, musobaqa 40 verst masofada tashkil qilingan. Natijada juda ko'p otlar holdan toyib yo'lda qoldi, ba'zilari esa nobud bo'ldi. G'olib chavandozga 75 ta ot va yetti nafar qalmaq (qullikda bo'lgan xizmatkorlar) hadya etilgan. Ikkinchi o'rinni egallagan chavandoz 40 ta ot va 25 ta mol, uchinchi o'ringa esa 30 ta mol va 20 ta qo'y topshirilgan. Hatto eng oxirgi kelgan chavandoz ham mukofotsiz qolmagan – unga bitta biyo berilgan. Poygadan so'ng hamma marhumga duo qilib, tarqalgan. Bu ma'lumotlar Markaziy Osiyo, xususan, qirg'iz va o'zbek xalqlari orasida ot poygalari nafaqat sport musobaqasi, balki diniy va ijtimoiy an'analar bilan bog'liq muhim marosim bo'lganini ko'rsatadi. Ushbu musobaqalar marhumlarni sharaflash, jamoat birdamligini mustahkamlash va ijtimoiy mavqeni ko'rsatish vositasi sifatida qaralgan. Qirg'izlar otga nafaqat transport vositasi sifatida, balki ularning hayotining ajralmas qismi sifatida qarashgan va bugungi kunda ham bu an'analar turli shakllarda saqlanib qolgan[4;-35].

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Ko'pkari sport turi o'zbek xalqining ko'p asrlik tarixiy, madaniy va ijtimoiy hayotining ajralmas qismi bo'lib, uning shakllanishi va rivojlanishi chuqur tarixiy ildizlarga ega. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'pkari nafaqat jismoniy kuch va epchillikni talab qiladigan sport turi, balki u xalqimizning urf-odatlarini, an'analari, mardlik va jamoaviylik kabi qadriyatlarini o'zida mujassam etgan ko'p qirrali ijtimoiy-madaniy hodisadir. Ko'pkari o'yinlarining o'tkazilishi xalq orasida birdamlikni mustahkamlab, yoshlar tarbiyasida jasorat, sabr-toqat, mardlik, rahbarlik va strategik fikrlash kabi sifatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, zamonaviy davrda milliy sport turlarini rivojlantirish orqali yoshlarda milliy g'urur va o'zligini anglash hissi mustahkamlanadi. Ko'pkari sportining turizm va xalqaro sport aloqalarini kengaytirishdagi imkoniyatlari ham e'tibordan chetda qolmasligi lozim. Uning UNESCO nomoddiy madaniy meros ro'yxatiga kiritilishi bo'yicha olib borilayotgan ishlar bu sport turining jahon miqyosida tan olinishiga xizmat qiladi. Shu asosda xulosa qilish mumkinki, ko'pkari – bu oddiy milliy o'yin emas, balki xalqimizning tarixiy xotirasi, ruhiy dunyosi va madaniy merosining yorqin timsolidir. Uni chuqur o'rganish, targ'ib qilish va avlodlarga yetkazish – nafaqat sport sohasi, balki milliy ong va tafakkur taraqqiyoti yo'lida muhim ilmiy, amaliy va tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Махмудов Т. Авесто ҳақида. – Тошкент: Шарқ, 2000. – Б. 46.
2. Худойбердиев Жўра «Улоқ» сўзининг маъноси нима?\\ "Ўзбекистон адабиёти ва санъати" газетаси – О'zbekiston, 2010. – № 22.

3. Djumaniyazova F. , Nuriddinova M. O'zbeklarda Uloq-Ko'pkari o'ynining tarixi xususida\\Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 4-jildi. – Turkiya, 2024. – № 1. 1-4-b.
4. Кубаков К.К. Детские игры и увеселения узбеков (на материалах Самаркандской и Джизакской областей). // Вопросы археологии, древней истории и этнографии. Самарканд, 1981. – С 35.
5. Мухаммадиев Л. Соғинтирган халқ ўйинлари ... – Б.16.
6. Tursunov O.A. //Ko'pkari va ot sport o'yinlarining milliy urf-odat va an'analar bilan aloqadorligi masalasi// Ilmiy-nazariy va metodik jurnal Научно-теоретический и методический журнал Scientific theoretical and methodical journal. №5. 2024. В-238-248.